Horia SAVU

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Ştiinţe Politice, Relaţii Internaţionale şi Studii Europene
"Lucian Blaga" University from Sibiu, Faculty of Political Sciences, International Relations and European Studies

Consideraţii privind analiza strategică a conflictelor din Zona Extinsă a Mării Negre

Considerations about the strategical analysis of the conflicts in the extended Black Sea Area

The Frozen conflicts in the Extended Black Sea Area have from a strategical point of view a big importance for the Russian Federation because they manage to stop the euro-atlantical extension of N.A.T.O. and the European Union. The European Neighnourhood policy expresses the need of security and peace for the EU and it is in this sense impossible to extend the Union with new memebers as long as the conflicts inside the borders of the possible invited new members are not secured and put asside. Another social category who gains prestige and profit from the so called Frozen Conflicts is the military category, which makes high profits and controlles a certain area thanks to its military power.

Keywords: Frozen conflicts, Black Sea Area, Russian-Georgian conflict, Abhazia, South-Osetia, military strategy

Institution's address: Calea Dumbrăvii, nr. 34, , Sibiu, România,
tel: +40-(269) 42.21.69, **fax:** +40-(269) 42.21.69, **e-mail:** *spriss@ulbsibiu.ro*

Personal e-mail: *horiasavu@yahoo.com*

Majoritatea evenimentelor semnificative din Zona Mării Negre poartă, mai mult sau mai puţin, o amprentă a unei evoluţii geopolitice globale. În cazul concret al Mării Negre este vorba despre extinderea frontierei euroatlantice şi de o anumită lipsă de curaj a instituţiilor din cadrul UE şi NATO de a include în rândurile lor alte popoare şi naţiuni. Ca o contrapondere la acestea, Federaţia Rusă începe să-şi redescopere puterea în ultimul deceniu şi încearcă să contracareze tendinţele evolutive ale NATO şi UE în interiorul fostelor graniţe ale Uniunii Sovietice. Cu toate acestea însă, Rusia nu a reuşit să pună capăt tendinţelor de expansiune ale UE şi NATO, continuând să producă o serie de secesiuni şi rupturi în cadrul statelor vecine, foste sau actuale membre ale CSI, prin menţinerea unui sistem de conflicte exact la falia dintre NATO şi CSI, dintre Federaţia Rusă şi Uniunea Europeană.

Conflictele din Zona Extinsă a Mării Negre au înainte de toate o valoare strategică deosebită. Desigur că elementul cultural, social, naţional sau etnic joacă un rol bine definit în sânul acestor aşa-numite „conflicte îngheţate", ele însă nu sunt definitorii atâta vreme cât în alte zone apropriate geografic, precum Dobrogea, Transilvania, Bucovina sau Banatul Sârbesc există anumite tensiuni inter-etnice, dar lipsite de fundament strategic şi de sprijin extern ele nu se pot manifesta, astfel încât devin „adormite" şi nu ies la suprafaţă.

Zona Extinsă a Mării Negre cuprinde o arie geografică situată între sud-estul Europei şi Asia Centrală care poartă în cadrul ei o serie de conflicte cu valoare strategică, denumită de unii specialişti „îngheţate", care împiedică practic o dezvoltare a acestor zone din punct de vedere economic şi socio-politic. Atrag atenţia în acest sens conflictele din Transnistria, Caucazul de Sud şi de Nord, Peninsula Crimea şi Orientul Apropiat. Cauzele şi efectele lor sunt variabile. Ele merg de la natura economică la cea militară, de la strategie la necesitate. „Necesitatea" conflictelor îngheţate se manifestă din mai multe motive, majoritatea de natură strategică, după cum vom încerca să arătăm în prezentul studiu.

Conflictele îngheţate sunt prezente nu numai în Zona Mării Negre, ci şi în Africa sau America. Cu toate că statele şi popoarele ei sunt numeroase, Oceania nu are conflicte îngheţate. Conflictele care au apărut în ultimii ani în privinţa supremaţiei asupra Oceanului Îngheţat între superputeri poate fi considerat unul în stagnare, explozia acestuia putând duce la sfârşitul planetei.

Conflictele îngheţate sunt elemente de

confruntare între două sau mai multe state având ca temei anumite aspecte de ordin politic, teritorial, economic sau etnic prin intermediul cărora se manifestă anumite neînţelegeri punctuale[1]. Continuând cu caracteristicile conflictelor îngheţate şi extinzând analiza lor asupra celor din Zona Extinsă a Mării Negre se pot distinge o serie de carateristici ale conflictelor îngheţate. O primă trăsătură este prezenţa militară în zonă, motiv pentru care se constată în regiune o preluare a activităţilor de poliţie de către reprezentanţii armatei unei anume ţări (în cazul Transnistriei, este vorba de Armata a XIV-a). Doctrina militară a fiecărui stat prevede respingerea atacatorului şi urmărirea acestuia până la înfrângerea lui definitivă. Forţele de ocupaţie devin astfel imposibil de învins oricât de numeroase ar fi forţele poliţieneşti deoarece deţin armament greu şi aviaţie. Armata este deţinătoarea unei forţe superioare, care inhibă instantaneu poliţia, iar aceasta rămâne fără obiect de activitate, putând interveni numai acolo unde reprezentanţii Ministerului Apărării îi permit. Consecinţa reală a acestui fapt este că administraţia legală trece pe mâinile militarilor, aceştia fiind beneficiarii unui regim de nesiguranţă. Din acest motiv în zonele de conflicte îngheţate creşte crima organizată doar cu acordul decisiv al armatei.

Primii interesaţi în existenţa acestui gen de conflict sunt statele care iniţial au declanşat aceste războaie. În general, în spatele acestor conflicte se află puteri mari, mondiale sau regionale, cu un potenţial militar şi economic puternic, dar care datorită unui context internaţional nefavorabil nu îşi pot exprima în mod direct voinţa politico-militară. Din punct de vedere strategic însă, ele vor stabiliza lucrurile militar în aşa fel încât o rezolvare a conflictului fără participarea lor nu este posibilă. Neincluderea lor la o masă de negociere şi tratative, sau neparticiparea ţării „ocupante" la anumite tratative duce automat la inutilitatea măsurilor şi hotărârilor adoptate. Statele care declanşează asemenea conflicte fac acest lucru pentru a presa conducătorii politici din diferite zone să ţină cont de interesele lor. Astfel se reuşeşte în esenţă atingerea a trei obiective majore:

- dovada influenţei în zonă şi, astfel, implicit, pe plan naţional;
- crearea unei zone tampon, care din punct de vedere strategic se va dovedi utilă pentru a delimita două zone de influenţă diferite;
- crearea unor câştiguri mai degrabă ilicite pentru anumite categorii sociale.

Alţi beneficiari ai conflictelor îngheţate sunt, din partea statului agresor, militarii cu poziţii de comandă în dispozitivele amplasate în zona respectivă. Acest aspect se motivează în primul rând prin posibilitatea de a urca în ierarhia militară, deoarece ei de facto îndeplinesc ordine ale statului pe care îl servesc şi prin ipostaza de agresor îşi sacrifică imaginea publică. Un al doilea motiv este de ordin financiar, ei putând să îşi clădească o situaţie financiară deosebită[2].

Putem afirma faptul comform căruia conflictele din Zona Extinsă a Mării Negre se înscriu în acest tipar strategic după cum vom vedea în cadrul demersului nostru ştiinţific.

Zona Extinsă a Mării Negre cuprinde spaţii maritime şi terestre din Europa de Est şi de Sud-Est, precum şi din Caucaz şi Orientul Apropiat. Zona este una de intersecţie a direcţiilor strategice şi traseelor ce asigură practic toate legăturile dintre Occident şi Orient, de competiţie şi de cooperare între importanţi actori internaţionali. Odată cu aderarea României şi a Bulgariei la structurile euroatlantice, Marea Neagră constituie limita estică a NATO şi UE. Zona este situată în vecinătatea CSI, ea având şi o valoare economică deosebită datorită resurselor energetice şi de materii prime terestre şi maritime existente în zonă. Principalele puteri mondiale, exceptând China, sunt prezente în această zonă, ea fiind marcată de arsenalele militare ale NATO şi ale Federaţiei Ruse. Conflictele îngheţate din Zona Extinsă a Mării Negre se află la o distanţă relativă faţă de teatrele de confruntare din Asia Centrală, Liban, teritoriile palestiniene şi Irak având astfel în plus o greutate strategică pentru marile puteri prezente în zonă[3].

Dintre puterile prezente în zonă Federaţia Rusă este, alături de Uniunea Europeană, riverană Mării Negre. Federaţia Rusă este cel mai important actor în regiune, cu toate că traversează o perioadă de restructurare economică, consolidare a autorităţii statului şi de modernizare a instituţiilor sale. După anul 2000, prin intermediul companiei de stat Gasprom, Kremlinul a preluat controlul asupra resurselor enegetice ale ţării. A fost activată politica „vecinătăţii apropiate", s-a dezvoltat Tratatul de Securitate Colectivă şi s-au perfecţionat structurile Grupului de la Shanghai. Cu scopul strategic de a se opune intervenţiei americane în imediata sa vecinătate, Federaţia Rusă şi-a modificat strategiile de securitate, arogându-şi dreptul de a interveni în „vecinătatea apropiată". Bazinul Mării Negre a stat în permanenţă în atenţia Federaţiei Ruse, existând deja o tradiţie istorică în acest sens. Deşi accesul Rusiei la Marea Neagră este limitat, Kremlinul încearcă să îşi impună voinţa sa militară prin armata colosală de care dispune, prin intermediul forţei sale energetice şi cu ajutorul flotei sale militare. Un punct important în politica sa în

bazinul Mării Negre îl constituie susţinerea republicilor secesioniste Transnistria, Abhazia şi Osetia de Sud.Cele mai inportante obiective ale Federaţiei Ruse la Marea Neagră rămân:

1. contracararea influenţei NATO, SUA şi UE în bazinul Mării Negre;
2. combaterea „revoluţiilor portocalii" din Ucraina şi Georgia;
3. soluţionarea conflictelor locale fără participarea forţelor de negociere internaţionale;
4. blocarea sau concurarea rutelor energetice alternative din zona Mării Caspice şi Asia Centrală;
5. exploatarea divergenţelor dintre statele din zonă[4].

Toate aceste obiective enumerate mai sus sunt determinante în existenţa conflictelor din Zona extinsă a Mării Negre. Persistarea acestor conflicte locale sau regionale permite Federaţiei Ruse contracararea influenţelor UE şi NATO în imediata sa vecinătate şi chiar reuşeşte să facă presiuni asupra acestor două organizaţii, în mod special printr-o influenţă asupra rutelor energetice alternative care să nu cuprindă spaţiul rusesc (v. Nabucco). Existenţa unui conflict într-o zonă planificată pentru a fi una de tranzit pentru rutele energetice alternative nu permite desfăşurarea unei activităţi de tranzit, construcţia unei rute energetice fiind astfel nesigură. Din punct de vedere strategic însă, toate celelalte patru obiective au rolul de a menţine superioritatea Federaţiei Ruse în zonă şi de a asigura supremaţia rusească în Zona Extinsă a Mării Negre, consolidându-şi astfel şi propriile frontiere.

Statele Unite ale Americii promovează în zonă o strategie proprie. SUA pledează în cazul Mării Negre pentru internaţionalizarea zonei, întărirea independenţei economice a statelor din zonă, accesul liber la resursele energetice, combaterea terorismului internaţional, a criminalităţii transfrontaliere etc. Baze militare americane, şi astfel puncte strategice pentru SUA, există în România, Bulgaria şi Georgia. Statele Unite participă atât direct, cât şi în mod indirect la negocierea crizelor locale. SUA a încurajat şi încurajează apropierea statelor din zonă de NATO şi UE de unde şi încurajarea „revoluţiilor portocalii" din Ucraina şi Georgia. SUA a optat pentru deschiderea de rute energetice alternative, ceea ce a provocat iritare la Moscova, considerându-se că SUA se amestecă în imediata vecinătate a Federaţiei Ruse. Obiectivele majore din punct de vedere strategic în zonă sunt securitatea politico-regională, securitatea energetică, limitarea ascensiunii Iranului etc. Pe baza acestor obiective, Washingtonul a elaborat „Strategia pentru Marea Neagră".

Uniunea Europeană a ajuns riverană Mării Negre în anul 2007. În perioada de dinaintea aderării României şi a Bulgariei la UE, Bruxelles-ul a elaborat o strategie proprie pentru Europa de Est şi Marea Neagră. S-a conturat Politica de Vecinătate, ţări precum Republica Moldova, Ucraina, Georgia, Armenia şi Azerbaidjan semnând Planuri de acţiune bilaterale cu Uniunea Europeană. Uniunea Europeană participă de asemenea la soluţionarea conflictului din Transnistria[5].

După cum am putut vedea, interesele marilor actori internaţionali pentru Zona Mării Negre sunt deosebite. Fiecare actor în parte încearcă să se aşeze pe poziţii strategice cât mai bune, încercând astfel să capete o poziţie cât mai viabilă. Motivele interesului actorilor internaţionali pentru Zona Mării Negre sunt multiple, dar în esenţă ele sunt de natură strategică şi politico-economică. Federaţia Rusă îşi vede poziţiile ameninţate de către Uniunea Europeană şi NATO, dorindu-şi o influenţă mai puternică în zonă şi controlul total asupra resurselor de exploatare şi transport de hidrocarburi. Prin intermediul resurselor energetice, Rusia reuşeşte să se impună economic asupra Uniunii Europene şi să stabilească un control veritabil asupra bătrânului continent, arma energetică dovedindu-se una deosebit de valoroasă din punct de vedere strategic. Prezenţa militară rusească în zonele de conflicte regionale sau locale face ca acest control strategic asupra resurselor de hidrocarburi să fie unul sporit. Conflictul ruso-georgian din vara anului 2008 s-a dovedit a fi unul de control asupra hidrocarburilor, spargerea conductelor şi rutelor alternative de transport ce tranzitau Georgia (conductele Baku-Tbilisi-Ceyhan şi Tbilisi-Supsa), dovedindu-se a fi una din primele acţiuni de război realizate de către armata rusă[6].

Uniunea Europeană, ajunsă riverană Mării Negre în 2007, încearcă să îşi sporească eficienţa în zonă. Cu toate acestea însă, influenţa ei la Marea Neagră este limitată datorită dependenţei sale energetice şi a existenţei unor disensiuni între SUA şi UE începute în 2003 odată cu izbucnirea conflictului irakian.

Veşnica luptă pentru putere şi influenţă între Rusia şi Statele Unite ale Americii se face resimţită şi în Zona Extinsă a Mării Negre. Prin intermediul NATO, Statele Unite încearcă o lărgire a sferei sale de influenţă în interiorul CSI, provocând iritare şi nedumerire în rândurile conducerii Federaţiei Ruse. Evenimentele din Georgia şi criza gazului din Ucraina au demonstrat că Federaţia Rusă este deplin conştientă de rolul ei şi de puterea pe care o

deţine, înţelegând în acelaşi timp însă, mecanismul strategic după care se ghidează NATO şi SUA, încercând să-l contracareze. O rezolvare a conflictelor din Zona Mării Negre ar aduce SUA mai aproape de ţelul său, însă Federţia Rusă doreşte păstrarea acestor conflicte din raţiuni de natură strategică. Astfel, prezenţa militară rusească în zone precum Abhazia şi Osetia de Sud permite oricând intervenţia trupelor militare ruseşti, în caz de necesitate, Rusia putând să-şi asigure resursele şi influenţa lor asupra celor care doresc controlul hidrocarburilor.

Din punct de vedere strategic, conflictele din Zona Extinsă a Mării Negre au rolul de a împiedica expansiunea Uniunii Europene şi a Organizaţiei Atlanticului de Nord, situându-se pe poziţii care pot împiedica acest fapt. Politica Europeană de Securitate şi Apărare prevede ca extinderea Uniunii Europene să se facă doar în condiţiile asigurării unei securităţi viabile a continentului, fără ca o nouă aderare să afecteze complexul de securitate europeană. Uniunea Europeană, în mod tradiţional, nu are conflicte în interiorul ei care nu sunt rezolvate sau care sunt în pericol de a reizbucni. Desigur că vechiul conflict dintre catolicii şi protestanţii nord-irlandezi sau acţiunile calificate drept teroriste ale ETA în Spania afectează într-o oarecare măsură siguranţa şi liniştea publică, însă nu în măsura în care să afecteze puternic securitatea Uniunii Europene. Totuşi, o posibilă aderare a Serbiei sau Croaţiei va fi posibilă numai o dată cu stabilizarea situaţiei din Balcanii de Vest, iar o aderare a Turciei şi a Republicii Moldova se va putea realiza numai cu stabilizarea situaţiei din Kurdistan, respectiv Transnistria.

Teritoriul transnistrean, aflat la est de Nistru, şi-a proclamat independenţa în 1990, urmând ciocniri cu forţele Republicii Moldova care au durat până în 1992. Această enclavă, delimitată de Ucraina pe de parte şi Republica Moldova, pe de altă parte, persistă ca un factor de destabilizare pe plan internaţional şi ca un centru al crimei organizate, un veritabil nod de legătură pentru toate mărfurile ilicite ce tranzitează zona Mării Negre. Transnistria beneficiază de protecţia Armatei a XIV-a care îndeplineşte mai multe funcţii strategice. Astfel, aceasta consolidează regimul autonomist al lui Igor Smirnov, împiedică extinderea Uniunii Europene prin aderarea Republicii Moldova la structurile sale, Uniunea Europeană nepermiţându-şi vecinătatea cu un conflict încă nerezolvat[7].

Problema transnistreană a generat pentru Moldova o serie de proiecte privind organizarea sa statală, printre altele avansându-se şi ideea federalizării ţării. Ideea susţinută de Rusia a găsit ecou şi în cercurile OSCE şi SUA, însă ideea nu a prins contur. În plus de acest lucru, în cazul Transnistriei, odată cu proclamarea şi recunoaşterea pe scară internaţională a independenţei Kosovo Federaţia Rusă insistă tot mai mult pe aplicarea unei soluţii de acest tip, atât în cazul Transnistriei, cât şi în cazul enclavelor autonome din spaţiul Caucazului.

Conflictele locale din zona Caucazului au motivaţii multiple şi profunde, însă, analizate strategic, ele converg către acelaşi efect. Aceste conflicte împiedică o ieşire de sub tutela Kremlinului a unor state precum Georgia, Armenia sau Azerbaidjan, care atât economic, cât şi politico-militar sunt încă dependente de Federaţia Rusă. Conflictul recent din vara anului 2008, a demonstrat că superioritatea rusească în zonă este evidentă, iar o alternativă energetică la gazul rusesc nu poate fi concepută la ora actuală. Complexul de insecuritate din zona Caucazului este o piedică în calea expansiunii NATO şi a UE în zonă şi se dovedeşte, din punct de vedere strategic, a fi deosebit de important pentru asigurare supremaţiei ruseşti în spaţiul ex-sovietic. Specificul regiunii din punctul de vedere al securităţii sale şi al strategiei ruseşti este de afirmare a unor vechi şi noi entităţi etno-politice, punând accent pe componenta religioasă a conflictelor din Caucaz, care, conform analistului american Samuel Huntington constituie un spaţiu tradiţional de ciocnire frontală între creştinism şi islamism[8].

Autonomia peninsulei Crimeea constituie un veritabil măr al discordiei între Federaţia Rusă şi Ucraina. Majoritatea populaţiei din peninsulă este de factură filo-rusă, încurajând o apropiere între Kiev şi Moscova în detrimentul unei apropieri între Kiev şi Bruxelles. Revoluţia portocalie din 2004 a determinat o apropiere a Ucrainei de Europa, spre nemulţumirea unei părţi a populaţiei nostalgică faţă de vremurile când cele două ţări erau inseparabile. Crimeea are o valoare strategică deosebită pentru Ucraina, oferinu-i acces la Marea Neagră şi stabilind astfel o legătură cu mările lumii, însă în mod deosebit îi conferă acces la resursele din adâncurile mării şi o poziţie strategică la Marea Neagră. Cu toate acestea, prezenţa Ucrainei la disputele privind Marea Neagră este limitată, în Peninsula Crimeea fiind staţionată o parte importantă a flotilei ruseşti. Prin aceasta, Federaţia Rusă încearcă să influenţeze continuu politica sa asupra Ucrainei, Crimeea fiind un cap de pod între Federaţia Rusă şi Uniunea Europeană, iar o independenţă a Ucrainei faţă de Rusia ar lega această zonă de Caucazul de Sud unde Georgia îşi manifestă activ dorinţa de integrare euroatlantică. „Modelul Kosovo" a fost propus de

către Kremlin şi în cazul Crimeei, sugerându-se o independenţă a peninsulei su chiar o alipire a sa la Federaţia Rusă. Valoarea strategică este una deosebită, ea fiind şi motivul principal al disputei Federaţia Rusă-SUA pentru Ucraina[9].

Conflictele locale amintite pot pune în pericol stabilitatea şi securitatea întregii regiuni. Ameninţările militare venite din partea Rusiei blochează o eventuală recurgere la forţă de către o altă mare putere, acest lucru fiind clar odată cu poziţia SUA faţă de Georgia în conflictul ruso-georgian din vara anului 2008. O serie de alte ameninţări, precum terorismul internaţional sau fundamentalismul islamic, crima organizată sau traficul de stupefiante constituie teme comune ale UE, NATO, precum şi ale Federaţiei Ruse, fără ca primele două organizaţii să poată interveni în sfera de influenţă a celei din urmă, datorită unei aşezări strategice deosebite realizate de către Federaţia Rusă. Existenţa unor rivalităţi istorice între diferite popoare din zonă va permite în continuare Moscovei să îşi asigure poziţia, ea erijându-se în singura forţă capabilă a controla situaţia.

Zona Extinsă a Mării Negre este în concluzie o zonă ce reprezintă un complex de securitate. Cu toate acestea, peisajul este încă incomplet, în prezent hărţile ce definesc spaţiul Mării Negre şi Zona Extinsă a acesteia nefiind complete, lipsind din interiorul lor unele componente precum Kosovo sau o serie de entităţi nou create în spaţiul caucazian[10].

Cu toate acestea este însă clar că în interiorul regiunii se înregistrează interacţiuni economice şi politico-militare, existând vulnerabilităţi şi ameninţări comune pentru toţi actorii locali sau internaţionali implicaţi în zonă, dar şi diferende majore în ceea ce priveşte influenţa asupra anumitor zone sau asupra unor resurse naturale şi a căilor de acces de la/către acestea. În momentul de faţă, Zona Extinsă a Mării Negre este un spaţiu de cooperare şi concurenţă între UE, NATO şi Federaţia Rusă. Există, de asemenea, o interdependenţă între procesele din regiune şi cele din Uniunea Europeană, Orientul Mijlociu şi cel Apropiat şi Asia Centrală. UE şi NATO îşi doresc lărgirea lor cu statele-membre din zonă, spre deosebire de Federaţia Rusă, care îşi doreşte vechii influenţe moştenite din timpul Războiului Rece.

Influenţa rusească a fost adeverită prin reacţia Kremlinului faţă de Georgia în vara anului 2008. Federaţia Rusă a comunicat, în cei mai duri termeni, NATO, SUA şi Uniunii Europene că este periculos pentru ele a trece graniţa Mării Negre şi este evident faptul că Rusia nu îşi va slăbi influenţa nici în Zona Extinsă a Mării Negre. Extinderea NATO şi UE cu state imposibil de apărat militar ar însemna pentru cele două organizaţii punerea lor într-o lumină neplăcută, neexistând până la

episodul georgian o analiză reală asupra situaţiei de la faţa locului, cele două organizaţii subestimând puternic poziţiile strategice ocupate de Federaţia Rusă în zonă.

Prin intermediul a trei studii de caz, am reuşit să demonstrăm necesitatea strategică pentru Rusia a existenţei conflictelor din Zona Extinsă a Mării Negre. Exemplele pot desigur continua, însă putem afirma faptul că ele sunt un istrument strategic foarte important pentru Federaţia Rusă. Pretextul asigurării securităţii zonei permite Federaţiei Ruse să mobilizeze forţa armată din zonă şi să o folosească în interesul său.

Agresivitatea euroatlantică a avut consecinţe neplăcute. Oprirea robinetului de gaz rusesc a fost doar o primă etapă în calea ofensivei anti-Europa şi anti-NATO a Rusiei, planurile Moscovei fiind de a revigora relaţiile politico-militare cu Cuba şi de a instala în Caraibe baze militare ruseşti. Situţia din Osetia de Sud şi Abhazia a generat crearea unui cadru propice pentru reînceperea unui nou Război Rece, dar cu toate acestea relaţiile ruso-americane nu par a fi încordate, conflictul rămânând deocamdată la nivel declarativ.

Bibliografie

***, *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent/* A *history of the transdnestrian region from its beginning until nowday*, Ed. Civitas, Chişinău, 2007.

Bădălan, Eugen; Frunzeti, Teodor, *Forţe şi tendinţe în mediul de securitate european/ Forces and tendences in the European security enviroment*, Ed. AFT, Sibiu, 2005.

Frunzeti, Teodor; Zodian,Vladimir, *Lumea 2007. Enciclopedie politică şi militară, Studii strategice şi de securitate/* The *world 2007. A military and strategical enciclopedia. Strategical and security studies*, Ed. CTEA, Bucureşti, 2007.

Huntington, Samuel, *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale/ The clash of civilisations and the remaking of world order*, Ed. Antet, Bucureşti, 1997.

Nicolăescu, Gheorghe, *Gestionarea crizelor politico-militare/*, Ed. Top, Bucureşti, 2005.

Onişor, Constantin; Frunzăverde, Sorin, *Arta strategică a securităţii şi integrării europene/ The strategical art of security and European integration,* Ed. A 92, Bucureşti, 2002.

Onişor, Constantin, *Teoria strategiei militare/ The theory of military strategy*, Ed. AISM, Bucureşti, 2002.

Lucrări apărute în reviste de specialitate

Buchko, Vasyl, *Crimeea Peninsula through the prism of tensions and conflicts/*, in: „Geopolitica", nr. XXVIII, an VI.

Onişor, Constantin, *Mental psihologic şi naţional în geopolitica Europei de Sud-Est / Psychologic mental and national in geopolitics of South-East Europe* ,in „Geopolitica", nr. XXVII, an VI.

Secrieru, Stanislav; Cioculescu, Şerban F., *Zona extinsă a Mării Negre şi noua hartă a Europei/The Extended Black Sea Area-the new map of Europe*, in „Cadran Politic", nr. VIII, an XIV.

Văcărelu, Marius, *Necesitatea existenţei conflictelor îngheţate / The need of frozen conflicts*, în „Geopolitica", nr. XXVIII, an VI.

Note:

1. Marius Văcărelu, *Necesitatea existenţei conflictelor îngheţate*, în „Geopolitica", nr. XXVIII, an VI, p. 61.
2. *Ibidem.*
3. Teodor Frunzeti; Vladimir Zodian, *Lumea 2007. Enciclopedie politică şi militară. Studii strategice şi de securitate*, Ed. CTEA, Bucureşti, 2007, p. 307.
4. *Ibidem,* p. 311.
5. Eugen Bădălan; Teodor Frunzeti, *Forţe şi tendinţe în mediul de securitate european*, Ed. AFT, Sibiu, 2005, p. 217.
6. Stanislav Secrieru; Şerban F., Cioculescu, *Zona Extinsă a Mării Negre – noua hartă a Europei*, în „Cadran Politic", nr. VIII, an XIV, p. 15.
7. ***, *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Ed. Civitas, Chişinău, 2007, p. 433.
8. Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale*, Ed. Antet, Bucureşti, 1997, p. 307.
9. Vasyl Buchko, *Crimeea Peninsula through the prism of tensions and conflicts*, în „Geopolitica", nr. XXVIII, an VI, p. 51.
10. Constantin Onişor, *Mental psihologic şi naţional în geopolitica Europei de Sud-Est*, în „Geopolitica", nr. XXVII, an VI, pp. 18-20.